

DE BELGISCHE RADIO-OMROEP EN HET OPLOSSEN VAN DE OORLOGSSITUATIE (1939-1947) (*)

door

Raf CASERT

Lic. Communicatiewetenschappen V.U.B.

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Toen Europa zich in de herfst van 1939 voor een tweede keer in een globaal konflikt stortte, kwamen er binnen het Belgisch Nationaal Instituut voor Radio (NIR/INR) spoedig initiatieven tot stand om de radio totaal in de eventuele Belgische oorlogsinspanning te integreren. Zijn taak werd in een militaire kommissie onder leiding van Generaal Wiener vastgelegd, en bestond erin een mobilisatiejournaal te verzorgen, de privézendens onder directie van de RTT te brengen en het NIR-personeel te mobiliseren (1). Naargelang de oorlogsdreiging

(*) Dit artikel is gebaseerd op onze licentieverhandeling : Raf CASERT, *De Belgische Radio-Omroep 1944-1946*, Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Sektie Communicatiewetenschap, jaar 1981-1982. Promotor : Prof. Dr. Els Witte.

Hierbij dank ik Professor Els Witte voor haar medewerking en interesse. Ik dank de heren Jos Gemmeke en Nicolas Bal. Verder dank ik Prof. J. Gilissen en de verantwoordelijke van de archiefafdeling van het Krijgsauditoraat. Ook dank ik de archivariissen van de BRT, het KADOC en het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

(1) Jan BOON, *De oorlogszender Samoyede*, radiotoespraak in de reeks : 10 jaar na de bevrijding van Brussel. Uitzending 3.9.45.

manifester werd, besloot de radioleiding tot steeds dieper gaande ingrepen. Alle machten van de logge Raad van Beheer werden naar het efficiënter werkende Dagelijks Bestuur overgeheveld, en in april 1940 besloot de verantwoordelijke minister, Delfosse, het NIR de wettelijke voorropzeg van twee jaar te geven (2).

Op 10 mei 1940 trad dit oorlogsmechanisme in werking en ondanks de overrompelende legers, de vluchtende bevolking, het gebrek aan zendinstallaties en de tijdelijke stationering diep binnen Frans grondgebied, vervulde de radio goed zijn oorlogsplicht. Doch, eens de Belgische kapitulatie een feit was nam een groot deel van het radiobestuur een praktische, zelfs fatalistische houding aan ten opzichte van de bestaande oorlogssituatie.

Konkrete plannen om de strijd in Groot-Brittannië verder te zetten waren onbestaand (3). De aanvaarding en berusting in de kapitulatie was trouwens algemeen. Ze bestreek de gehele maatschappelijke waaier, van Kardinaal Van Roey tot de kommunisten (4). In een markante studie over de werkomstandigheden onder de bezetting typeerden de Luikse advocaten Henusse en Van Den Bossche de situatie zo : "pas une voix ne s'est élevée pour proposer l'arrêt complet du travail, au contraire, quiconque avait une autorité l'a employée en faveur de la reprise immédiate du travail, tout en reconnaissant que ceci devait inévitablement profiter à l'occupant." (5).

De bezetter had na de 18-daagse veldtocht getracht de nieuwsmedia zo snel mogelijk onder zijn controle te plaatsen. Toen de eerste groepen NIR-personeel uit Frankrijk terugkeerden vonden ze een goed funktionerende radio te Brussel. Meteen hadden de Duitsers zich een machtig propagandawapen toegeëigend. Verder stelden de Duitsers vlug het Dagelijks Bestuur van het NIR buitenspel zodat de verantwoordelijke minister Delfosse zich sinds 28 mei persoonlijk in contact stelde met de bezetter om te bespreken in hoeverre het NIR zijn normale werkzaamheden kon hervatten (6). Die han-

(2) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 1 du Comité Permanent de l'INR, 17.11.44; Procès-Verbal Nr. 350 du Comité Permanent de l'INR, 10.5.40.

(3) BRT-Radioprogramma, De Belgische omroep tijdens de Duitse bezetting (1940-1944), BRT.

(4) J. GERARD-LIBOIS, J. GOTOVITCH, *L'An 40, La Belgique occupée*, Brussel, CRISP, 1971, p. 346.

(5) E. HENUSSE & J. VAN DEN BOSSCHE, *Répression du travail sous l'occupation allemande de 1940 à 1944*, Brussel, Et. Bruylant, 1946, p. 47.

(6) NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE TWEDE WERELDOORLOG (NSCGTW), Procès-Verbal Nr. 209 du Conseil de Gestion de l'INR, 23.7.40; BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal du Comité Permanent de l'INR, 29.7.40.

delswijze paste binnen de bestaande praktische mentaliteit maar kan, in retrospect, beschouwd worden als een eerste eskalatietrap die de Duitse zender moet geholpen hebben en ook menig radiomedewerker het hellend vlak van de kollaboratie opgedreven heeft.

Na vele onderhandelingen dacht Delfosse het volgende akkoord bereikt te hebben. Het NIR/INR zou instaan voor "la reprise de l'activité de l'Institut National, exception faite du journal parlé, qui resterait élaboré, exécuté et financé par l'autorité occupante; par contre tous les autres services auraient repris sous une direction belge, en faisant appel, dans la plus large mesure possible, au personnel anciennement occupé à l'Institut; les dépenses de l'exploitation auraient été à la charge de l'Institut." (7).

Verdere koncessies werden ook bij de gesproken uitzendingen gemaakt. Sommige speakers kregen de toelating voor de Duitsers te werken gesteund door Minister Delfosse die argumenteerde: "U zal toch niets anders moeten doen dan uw stem lenen, zoals violisten viool spelen." (8) Hier onderschatte de minister sterk de impact van de vertrouwde Belgische radiostemmen die Duitse propagandistische informatie doorspelen aan de Belgische bevolking. Verder was de veronderstelling van Delfosse, dat de Duitsers — die de macht van de radio sinds jaren erkenden — de propagandistisch uitstekende voedingsbodem van de niet-politieke uitzendingen zomaar aan het neutrale NIR/INR zou overlaten, een extreem geval van 'wishful thinking'.

De bezetter weigerde iemand te aanvaarden met de graad van directeur of hoger; die plaatsen moesten door geloofsgetrouwen ingenomen worden. Verder weigerden ze ook socialisten in dienst te nemen (9). Toch was de verbazing van de Belgische overheid nog groot toen op 31 juli 1940 de Raad van Beheer van het NIR alle macht ontgenomen werd. Het NIR/INR veranderde officieel in Sender Brüssel, alle vroegere overeenkomsten werden geliquideerd en de gehele radioorganisatie, personeel inkluis, werd aan de willekeur van de Duitsers overgelaten (10). Eind 1940 hadden binnen Sender Brüssel reeds 489 leden van het Belgisch radiopersoneel hun dienst hervat, dit alles zonder enige politieke waarborg van de bezetter (11).

(7) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal du Comité Permanent de l'INR, 29.7.40.

(8) Carnet, FIGEYS Gabriel, Carnet redigé à la prison de St Gilles, à partir du 3.2.46. Note pour l'avocat. NSCGTW.

(9) Interview Jos Gemmeke.

(10) AUDITORIAT MILITAIRE près du Conseil de Guerre de Bruxelles, Exposé Général, Archief Krijgsauditoriaat.

(11) *Volksgazet*, 12.9.45.

Doch de toestand in 1940 bleek zo verward dat de uit hun ambt ontzette bestuursleden het personeel niet afraadden dienst te nemen (12). Het Belgisch personeel werd dus in 1940 onder legitieme bescherming bij Sender Brüssel opgenomen waar ze dachten een neutrale rol te kunnen vervullen. Julien Kuypers, socialistisch voorman van de radio en lid van de Raad van Beheer, verklaarde later : "Il faut se remettre dans l'atmosphère de 1940 et se pénétrer de l'impression que les agents se croyant couverts par le Ministre, sont rentrés à l'INR comme d'autres agents ont repris le travail dans divers ministères" (13). Er ontstond vlug een eskalatie van richtlijnen waardoor ze steeds meer en meer een integraal deel van de Duitse propagandamachine werden.

Eind 1940 waren Duitsers of duitgezinden aan het hoofd van alle diensten van de omroep, kwamen er maatregelen tegen de aanwezigheid van Joden en werd men verplicht alle informatie die de Duitsers zou kunnen dienen door te spelen (14). Belgische reacties bleven uit. Een jaar na de overname liet de bezetter aan Berlijn weten dat "de bestendige invloed van de ogenschijnlijk niet politieke uitzendingen die, zonder dat zulks opvalt, maar daardoor des te doeltreffender, de Duitse gedachte als een rode draad verder leiden met het oog op een totalitaire Duitse verwezenlijking, niet mag onderschat worden" (15). Als klap op de vuurpijl werd in 1942 een rondschrijven van Sendeleiter Badendieck verspreid waarin hij schreef : "qu'il considère ce personnel (Sender Brüssel personeel) comme militant, intégré dans la lutte pour des idées nationales socialistes (...) Qui prête sa collaboration à Sender Brüssel doit choisir, et a, je n'en doute pas, choisi entre la reconstruction de l'Europe et le chaos Bolcheviste". Dit diende door het personeel ondertekend te worden. Doch ook na dit flagrant propagandistisch initiatief lieten de vertegenwoordigers van de Londense regering weten dat ontslag nemen niet gewenst was (16).

Alhoewel ideologische kollaborateurs maar al te graag bij de Sender bleven, moet worden gezegd dat alle werknemers gesteund werden door de overheid (steun die na de bevrijding plots minder duidelijk was) en dat dit één der hoofdredenen was om verder bij Sender Brüssel te werken. Ook dient te worden opgemerkt dat een lonend financieel alternatief moeilijk te vinden was.

(12) *Exposé Général, op.cit.*

(13) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 6 du Comité Permanent de l'INR, 6.2.45.

(14) *Exposé Général, op.cit.*

(15) Paul LEVY, "Onze oorlogscorrespondent legt de hand op de geheime dossiers van de Duitse Radio", *Volksgazet*, 12.9.45.

(16) *Exposé Général, op.cit.*

De officiële houding ten opzichte van Sender Brussel bood dus erg weinig boeiende vooruitzichten voor een actieve weerstand tegen de bezetter. In 1945 werd de houding door oorlogskorrespondent Paul Levy, als volgt getypeerd : "Het is pijnlijk dat rapport over de Brusselse radio in 1940-1944 te doorbladeren. Men staat verbaasd over zoveel dienstbaarheid, over zoo verregaande verblinding..." (17). Doch de initiatieven van de regering in ballingschap bewijzen dat het Britse klimaat een meer weerbare en vitale houding inspireerde. De daardoor ontstane dubbelzinnigheid zorgde ervoor dat binnen de radio "la drôle de guerre" tot 1944 duurde. Het kollektief Belgisch personeel kreeg geen nieuwe bevelen de zender te verlaten, en bleef dus medewerking verlenen aan de Duitse oorlogsinspanning, terwijl men in Londen initiatieven ondernam om de invloed van die Duitse radio op de Belgische bevolking juist te neutraliseren. De grote vraag blijft echter of een Sender Brussel met uitsluitend Duits personeel de Belgische ether nog beter zou gebruikt hebben.

In Londen kwamen de eerste radiuitzendingen, met de hulp van de BBC, reeds op 28 september 1944 tot stand (18). De Belgische bevolking werd in grote mate beïnvloed door die dagelijkse praatjes van Jan Moedwil en Victor de Laveleye, die ondanks de Duitse storingen door een groot gedeelte van de Belgische bevolking in het geheim beluisterd werden (19). Het grootste initiatief van de Belgische regering was echter het oprichten van de Belgische Nationale Radio Omroep (BNRO/RNB), een plan dat met succes door P.H. Spaak, de socialistische minister, bij de Britten verdedigd werd : "D'une part il veut offrir un programme quotidien à la population belge qui a besoin non seulement d'encouragement mais surtout de nouvelles, de communications et de commentaires relatifs au progrès de la guerre et aux activités des Belges qui y prennent part. D'autre part, son ambition est de faire entendre la voix de la Belgique dans les différentes parties du monde, d'y faire connaître les souffrances et les sacrifices de son peuple" (20). De zetel was in Londen, met afdelingen te Leopoldstad en New York (21). Jan Boon, Administrateur

(17) Paul LEVY, *op.cit.*

(18) T. LUYKX, *Évolution van de communicatiemedia*, Brussel, 1978, p. 544.

(19) T. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*, Brussel, 1973, p. 392.

(20) *La Radio Belge a 50 ans*, Brussel, RTB, 1973, p. 58.

(21) G. BOON, *Ontstaan, ontwikkeling en werking van de Radio-omroep in Zaïre tijdens het Belgisch koloniaal bewind (1937-1960)*, Leuven, KUL, 1975, p. 204.

Direkteur Generaal van de Vlaamse uitzendingen, noemde het “een instelling, volkomen vergroeid met het idee van de oorlog en de zegepraal, dat België de mogelijkheid schonk voor de eerste maal in zijn geschiedenis wereldpropaganda te voeren (22).”

Daar de Duitsers zich meester hadden gemaakt van de nationale zender vreesde de regering in Londen de zendinstallaties van het NIR bij de bevrijding onklaar terug te vinden en stelde daarom alles in het werk om zo vlug mogelijk na de bevrijding met radiouitzendingen te kunnen starten (23). Het leek de Londense ballingsregering logisch dat de BNRO voor die uitzendingen zou instaan en een overeenkomst met de geallieerde legers bevestigde dit (24). Het oorlogsinitiatief dat daarvoor instond was de zending Samoyede, een militaire organisatie onder leiding van de SHAEF die ervoor moest zorgen een klandestiene radioorganisatie op touw te zetten op bezet Belgisch grondgebied in dienst van de geallieerden (25).

Op 2 september 1944 overschreden de eerste geallieerde troepen de Belgische grens en de volgende dag werd Brussel bevrijd. Maandag 4 september, enkele uren na de bevrijding van Brussel, kwam de eerste uitzending van de BNRO uit de hoofdstad tot stand, een feit dat door geen enkel ander bevrijd land geëvenaard werd (26).

Dit succes was vooral te danken aan de goede werking van Samoyede en de verzetsdaad van een technicien die de Duitse springstoffen in het omroepgebouw neutraliseerde, een actie die hij met de dood moest bekopen (27). Het viel dan ook te betreuren dat het succes van hun acties zoveel naoorlogse moeilijkheden veroorzaakte. De BNRO leefde namelijk reeds twee jaar in de volle overtuiging het monopolie van de radiouitzendingen in bevrijd België te bezitten. Door de recuperatie van de NIR-installaties werd dit echter terug in vraag gesteld. Na vier jaar buitenspel te staan kon het NIR door de bevrijding van het grondgebied zich weer doen gelden en zijn materiële goederen opeisen. Het NIR beschouwde zich ten minste als evenknie van de BNRO. Minister Rongvaux zag de situatie zo : “Dès septembre 1945 (sic), deux organismes étaient donc capables de

(22) BRT-ARCHIEF, doss 21.166. Brief Jan Boon aan Verbaet, Minister van Justitie, 12.10.44.

(23) NSCGTW, Procès-Verbal Nr. 9 du Conseil de Gestion de l'INR, 27.9.45.

(24) BRT-ARCHIEF, doos P140, Radiorede Minister Delfosse, 20.9.44.

(25) BRT-ARCHIEF, doos 2630-2620, Mémoires au sujet d'une organisation clandestine de radiodiffusion sous l'occupation ennemie du territoire belge.

(26) *La Radio Belge a 50 ans*, p. 58.

(27) Mémoires au sujet d'une organisation clandestine ...

s'occuper simultanément des questions de la radiodiffusion (...) il était inopportun de rechercher lequel des deux organismes avait plus de droits à exercer sa tâche que l'autre" (28). De regering zocht een oplossing en publiceerde op 23 september 1944 een Koninklijk Besluit waarin zowel de BNRO als het NIR erkend werden. Een typisch Belgisch kompromis dat geen van de partijen tevreden stelde en de totale werking zeker niet verbeterde.

De BNRO kreeg het monopolie van de gesproken en muzikale uitzendingen terwijl het NIR in zijn bestaan erkend werd en het beheer en onderhoud van de technische installaties toegewezen kreeg (29). Statutair genoot het NIR een grote autonomie en beschikte het over eigen financiële middelen, los van de uitvoerende macht : de BNRO daarentegen was opgericht door de uitvoerende macht en volledig afhankelijk van de minister van Voorlichting. Bovendien betekende de BNRO/NIR-situatie politiek gezien een polarisatie tussen de socialisten en de katholieken. De minister van Verkeerswezen, voorzitter van de Raad van Beheer van het NIR, Rongvaux en de Administrateur Directeur Generaal van het technisch departement, Malderez waren beiden socialist; terwijl de minister van Voorlichting, voorzitter van de Raad van Beheer van de BNRO, Ronse en de Administrateur Directeur Generaal van de Vlaamse uitzendingen, Boon beiden katholiek waren. De omstandigheden waarin de radio moest functioneren sinds de bevrijding tot het leger op vredevoet gebracht werd (september 1945) was aldus samen te vatten : er waren twee nationale instellingen die de Belgische radiouitzendingen moesten verzorgen, beiden onafhankelijk van elkaar, geïnstalleerd in hetzelfde gebouw, met elk een eigen Raad van Beheer, eigen personeel, eigen administratie, van verschillende ministeries afhankelijk, enz. Het was een jaar vol verwarring, enge politieke intriges, gebrek aan duidelijk regeringsinitiatief, wars van vertrouwen en gekenmerkt door de onwil van vele verantwoordelijken om de taak van de radio (er moet niet aan herinnerd worden dat het Belgisch grondgebied nog niet direkt bevrijd was en dat de wereldoorlog nog veel ravage maakte) boven kleinzielige politieke winsten te stellen. Voor Theo Fleischman, BNRO-verantwoordelijke, alsook voor vele anderen, was een mooie illusie verloren gegaan : "Evidemment quand nous avons rêvé de retour et quand nous travaillions avec tant d'ardeur, nous n'imaginions pas tout cela. Nous ne nous

(28) NSCGTW, Procès-Verbal Nr. 9 du Conseil de Gestion de l'INR, 27.9.45.

(29) "5 septembre 1944 - Arrêté-loi relatif au statut provisoire de la radiodiffusion en territoire libéré", *Moniteur Belge*, 23 septembre 1944.

faisons peut-être pas de vastes illusions, mais tout ceci (...) dépasse singulièrement les bornes" (30). Gelukkig werd de BNRO, samen met het ministerie voor Voorlichting, opgeheven toen het leger op vredesvoet gesteld werd. Het maakte de radiowerking al heel wat eenvoudiger.

Na de bevrijding van Brussel moest de BNRO direkt een keuze gaan maken met welk personeel ze de eerste maanden radio zou verzorgen. De volgende maatstaf werd ingesteld : "La RNB (BNRO) a rappelé en service la plus grande partie des agents qui n'avaient pas collaboré à Radio Bruxelles mais dont la conduite pendant la guerre eut un caractère nettement patriotique ou ne donne lieu à aucune critique grave" (31). Vervolgens werden twee personeelskategorieën ingesteld. De eerste bestond uit mensen van Londen, Samoyedeleden en NIR-personeel dat nooit bij Sender Brussel gewerkt had. De tweede categorie mocht geleidelijk binnengelaten worden en bestond normaliter uit personeel dat zich bij de Sender patriottisch gedragen had (32). Het waren beslissingen die gezien de oorlogssituatie begrijpelijk waren, maar die verstrekkende gevolgen hadden voor de politieke verhoudingen binnen het instituut. Zoals eerder aangehaald weigerden de Duitsers tijdens de bezetting socialistisch personeel te aanvaarden en toonden ze een voorkeur voor het katholieke personeel (33). Nu zorgde de plotse beschikbaarheid van socialisten en gedwongen onbeschikbaarheid van katholieken ervoor dat het subtiel politiek evenwicht van de vooroorlogse periode grondig verstoord was (34).

De tweede categorie bestond dus uit het personeel dat bij Sender Brussel gewerkt had. Aan de ene kant behoorden de ideologische kollaborateurs daartoe, mensen die stuk voor stuk aan het verwezenlijken van de "Nieuwe Orde" gewerkt hadden en daarbij niets ongedaan lieten om de bezetter in woord en daad te steunen. Met de bevrijding was een deel van hen met de terugtrekkende Duitse troepen naar Duitsland gevlucht waar ze tijdens de laatste maanden van het Duizendjarig Rijk verder propagandistische uitzendingen voor België

(30) NSCGTW, kaft PF, Brief Fleischman aan F. Zoete, 17.10.44.

(31) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 1 du Comité Permanent de l'INR, 17.11.44.

(32) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 1 du Conseil d'Administration de la RNB, 4.9.44-22.9.44.

(33) Interview Jos Gemmeke.

(34) Brief Jan Boon aan het Dagelijks Bestuur van het NIR, 27.10.45. BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 13 du Conseil d'Administration de la RNB, 25.10.45.

verzorgden (35). Andere kollaborateurs die in België gebleven waren doken onder (36).

Aan de andere kant had men ook de werknemers die volgens de raadgevingen van mei-juni 1940 dienst hadden genomen en die door de aard van hun beroep min of meer bij de kollaboratie betrokken werden. Een technicien kon zich makkelijker op de achtergrond houden dan bijvoorbeeld een orkest-dirigent die dikwijls opgeroepen werd om propagandakoncerten te leiden (37). Het was vooral daar dat de grens tussen de actieve kollaboratie en de strikte neutraliteit zeer vaag was. Het waren complexe situaties die de geestelijke verwarring, zoals die bestond in de eerste oorlogsjaren rond de ware betekenis en draagwijdte van het begrip kollaboratie, zeker moet versterkt hebben. Velen konden zich na de bevrijding terecht afvragen wat die 'erge kritiek' nu wel was die de BNRO weerhield hen te engageren. Had Minister Delfosse in 1940 het personeel niet aangeraden terug dienst te nemen bij de zender onder Duitse controle? Het werd na de bevrijding door *La Libre Belgique* fel bekritiseerd: "Recommander au personnel de se mettre au service de la radiodiffusion sous contrôle allemand constitue une invitation à la trahison" (38). Werd hen na het berucht Badendieck communiqué (zie infra), niet afgeraden ontslag te nemen? Was het opvolgen van de adviezen van de regering in ballingschap geen patriottisme bij uitstek? De publieke opinie heeft na de bevrijding Minister Delfosse meer dan eens verweten te behulpzaam te zijn geweest bij de overname van de staatsinstellingen door de Duitsers. De realiteit van september 1944 maakte dit deel van het radiopersoneel echter werkloos tot ze voor de speciaal opgerichte Onderzoeksraad of Ereyury van de radio verschenen waren. Door de weigering hen te laten meewerken aan de nieuwe uitzendingen werden ze als schuldig beschouwd tot het tegendeel bewezen was. De Raad van Beheer van de BNRO argumenteerde "...pour des motifs de sécurité publique les autorités compétentes hésitent à réengager des agents au sujet desquels elles n'auraient pas de garanties absolues de loyalisme..." (39).

(35) BRT-Radioprogramma, De Belgische omroep tijdens de Duitse bezetting (1940-1944), *op.cit.*

(36) Interview Jos Gemmeke, Nicolas Bal.

(37) BRT-ARCHIEF, Jury d'Honneur, Tableau des sanctions générales.

(38) "M. Delfosse voulait mettre la radio au service des Allemands", *La Libre Belgique*, 6.8.45.

(39) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 17 du Conseil d'Administration de la RNB, 18.11.44.

EPURATIE BINNEN DE RADIO-OMROEP

Gedurende de eerste weken na de bevrijding werden door de Raad van Beheer twee raden opgericht om advies uit te brengen over de houding van het NIR-personeel in dienst op 10 mei 1940 onder vijandelijke bezetting. Het artistiek personeel, muzikanten, personeel van de muziekdiensten en de kulturele diensten, werd door de Eregery behandeld, terwijl de Onderzoeksraad de rest van het personeel voor zijn rekening nam. Ieder personeelslid van het NIR — als hij voor Sender Brussel gewerkt had of niet — dat terug in dienst wenste opgenomen te worden moest voor één van die commissies verschijnen (40). De ideologische kollaborateurs, die geen werkaanvraag meer ingediend hadden verschenen niet voor die raden. 79 Sender Brussel-medewerkers werden voor de krijgsraad gedaagd. Het radioonderzoek geeft dan ook geen overzicht van de kollaboratie als fenomeen waar wel van de werking en maatregelen van de twee raden.

De politieke partijen hielden t.o.v. de repressie er aparte standpunten op na, standpunten die in grote mate aangepast waren aan hun achterban. Zo benaderde de katholiek Joseph Pholien, Eerste Minister 1950-1952, het vanuit de volgende optiek : “Het probleem wordt nog scherper doordat bepaalde, naar buiten toe gerichte, en in hun externe uitingen identieke handelingen bij deze voorkomen uit een duidelijke geest van verraad maar bij de gene uit een gewone beoordelingsfout... vastleggen dat ‘elke medewerking aan de vijandelijke politiek en elke aan de vijand verleende hulp moet worden bestraft’, is goed voor simpele geesten die zich niet werkelijk over het probleem hebben gebogen.” (41). Zonder een oordeel uit te spreken over de burgerzin, principes of overtuiging van het Sender Brussel personeel, kon niet worden geargumenteed dat de twee raden mensen, die onder verzekering van de regering dienst hadden genomen, als ‘hulpverleners aan de Nazipropaganda’ werden beschouwd ?

De standpunten van de socialistische partij benadrukten meer het leed van de Belgische bevolking tijdens de bezetting en relativeerden sterk de instructies van de regering in ballingschap. “Aucune aspiration idéologique ne pourra justifier leurs crimes : toutes les excuses qu’ils se sont données sont hautement démenties par la présence en Belgique d’une armée ennemie et par les souffrances trop

(40) Interview Nicolas Bal.

(41) Joseph PHOLIEN, *La Répression, méditations sur la nécessité d’une politique dans la répression pour faits de guerre*, Brussel, 1944, p. 19.

évidentes de la nation. Associés à l'ennemi, prenant part à son oeuvre de destruction systématique, les traîtres de l'esprit sont comptables de la désagrégation morale qui s'est insinuée même dans les services publics et dans leurs grands organismes de l'Etat" (42). Toch zag men in dat niet alle personeelsleden een even grote schuld in de kollaboratie hadden. De socialist Nicolas Bal — erkend weerstandster en latere Directeur Generaal van de Vlaamse uitzendingen — kon voor de houding van het administratief en technisch personeel meer begrip opbrengen dan voor het cultureel personeel, wiens gedrag hij totaal afkeurde (43). Daarin steunde hij de zienswijze van de toenmalige Eerste Minister Van Acker : "Il faut appliquer des sanctions professionnelles (...) Un journaliste qui a travaillé sous l'occupation ne peut plus exercer sa profession. De même pour les collaborateurs de radio." (44). Het maakt deel uit van de BSP-principes : "L'interdiction professionnelle doit évidemment frapper ceux qui ont trahi dans l'exercice de leur profession ou par abus de leurs fonctions." (45). De epuratie moest zich vooral toespitsen op : "ceux qui avaient une influence sur l'opinion publique, qui étaient des conducteurs d'hommes." (46). Nic Bal zag in de medewerking aan Sender Brüssel vooral een gewetenskwestie die de regeringsinstructies naar het tweede plan verschoven. Elke journalist had een beroepsgeweten en deontologie die hij niet mocht negeren. Eens het NIR opgeheven was, wisten de nieuwslezers en journalisten zeker dat alle informatie de Duitse zaak moest dienen. Dus vond Bal het maar een zwak alibi zich op Delfosse te baseren om het eigen oorlogsgedrag te verdedigen (47).

De standpunten van de twee partijen lopen niet zover uit elkaar. Terwijl de socialisten harde aanvallen richtten naar de culturele kollaborateurs en de gevallen van de rest van het personeel relativeren, zien we dat de katholieken vooral het personeel dat niet rechtstreeks bij de actieve kollaboratie betrokken was, gaan verdedigen. Toch willen beide partijen degenen gestraft zien die daden gesteld hadden waar het land moreel onder geleden had (48).

(42) *La Répression des actes d'incivisme, le point de vue de la PSB*, Brussel, 1944, p. 12.

(43) Interview Nicolas Bal.

(44) "L'Épuration presse et radio", *Le Soir*, 20.3.45.

(45) *La Répression des actes d'incivisme, le point de vue de la PSB, op.cit.*, p. 26.

(46) "L'Épuration presse et radio", *op.cit.*

(47) Interview, Nicolas Bal.

(48) Joseph PHOLIEN, *op.cit.*

Het personeel van het NIR/BNRO zelf had ook belang bij de epuratie. Met de bevrijding was veel nieuw personeel aangeworven dat onmiddellijk de plaats innam van werknemers die voor de raad moesten verschijnen. Als die onschuldig bevonden werden namen ze weer hun vroegere plaats in ten koste van de nieuwe werkkrachten. Het kon niet ontkend worden dat dit een belangrijk motief was om de negatieve houding van het personeel te bepalen (49).

In eerste instantie spraken de raden een oordeel uit over het feit bij Sender Brüssel gewerkt te hebben. De Onderzoeksraad onderzocht in hoeverre men het personeel kon verwijten dienst te hebben genomen bij de Sender. De verzoeken van de regering waren echter zo duidelijk; "le mot d'ordre officiel était la reprise du travail." (50) dat de raad besliste "...que dans de nombreux cas, les agents qui sont rentrés au service de cet organisme, ne pourront être individuellement punis, ni même blâmés de ce chef." (51). Wat men wel over het hoofd zag was dat sommigen hun gedwongen werkloosheid wel als een echte handicap aanzagen.

Ook de Erejury verweet geen enkele muzikant terug dienst te hebben genomen onder de bezetting maar ze bepaalde wel wanneer de bestrafbare periode begon.

De Erejury ging eerst in op het feit dat eind augustus 1940 Duitsers of duitsgezinden aan het hoofd van alle diensten geplaatst werden, wat totaal de relatie tussen personeel en bezetter veranderde en de Belgische radio in "un instrument de propagande par excellence du national socialisme" transformeerde (52). De raad hield echter rekening met de verwarring van het eerste oorlogsjaar en besloot: "Tenant compte de la confusion qui régnait dans les esprits pendant les premiers mois de l'occupation, les sanctions seront appliquées pour les prestations accomplies à partir du 1 juin 1941" (53). Het was een standpunt dat rekening hield met de duistere toestanden van 1940-1941 doch ook hier werd de regeringstolerantie met betrekking tot samenwerking met de bezetter geminimaliseerd. Het krijgsauditoraat spreekt zich nochtans duidelijk uit: "Mogelijk werd de raad geen aanvraag meer te doen individueel aan een zeer klein

(49) Interview Jos Gemmeke.

(50) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 6 du Comité Permanent de l'INR, 6.2.45, Julien Kuypers.

(51) Ibidem, Exposé de certains principes généraux adoptés par la Commission d'Enquête.

(52) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 21 du Conseil d'Administration de la RNB, 4.12.44, Document Annexe 1.

(53) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 18 du Conseil d'Administration de la RNB, 22.11.44.

aantal gegeven doch er werd nog herhaaldelijk aan bepaalde agenten toelating gegeven hun dienst te hernemen tot in 1942 toe" (54).

Ook ging de commissie in op de opportunistische en ideologische werkwijze die de Duitsers gebruikten om de muziek te ontwikkelen tot de speerpunt van hun propagandamechanisme. Daarin kwam tot uiting dat de concerten al heel vroeg als ideale propaganda gezien werden. In een brief van Sonderführer Spanuth aan dirigent Elmen-dorff van 9 april 1941 sprak hij over een concert van de dirigent als "une démonstration en faveur de la communauté culturelle germano-flamande contre les intrigues des cercles plutocratiques et réactionnaires français" (55). In een brief aan de Propaganda Abteilung werd het als volgt geformuleerd : "Il est indispensable que la collaboration Germano-flamande porte l'esprit d'une nouvelle époque. La nouvelle route choisi par nous conduit au véritable succès, celui d'assurer dans ce pays un éternel droit de cité aux valeurs culturelles du monde germanique" (56). Dit gold ook voor de concerten van het Vlaamse Muziekkfonds en de Philharmonie Brussel die gesteund werden door de Kultuurrad von Flandern, het Muziekkfonds, De Vlag en de Deutsche Kolonie, waar het 'Volkisch Germanisch' aan de grondslag lag (57). Sonderführer Spanuth stelde alles nog eens heel expliciet in een brief aan de president van de Brusselse Philharmonie Claewaert : "qu'il s'agit en l'espèce de la lutte pour l'anéantissement de l'influence française contre le monde germanique et sa culture, étant entendu que cette lutte se poursuit d'autre part pour le triomphe de la cause flamande dont l'Allemagne s'est fait un point d'honneur" (58). Aldus probeerde de Eredjury onweerlegbaar te poneren dat de propagandainvloed die uitging van de concerten voor de muzikanten duidelijk moet zijn geweest.

Tot 31 december 1946 werden door de twee raden 586 gevallen onderzocht. Meer dan de helft van het personeel, namelijk 334 mensen, bleef onberispst, 47 personeelsleden kregen een blaam, 116 kregen een schorsing van minder dan 6 maand opgelegd, 37 een schorsing van meer dan zes maand. Minder dan tien procent, namelijk 52, werd definitief geschorst (59). Dit kleine percentage definitieve uitsluitingen valt te verklaren door twee redenen. Ten eerste was de kulturele afdeling, waar vele uitsluitingen vielen, relatief klein (60).

(54) KRIJGSAUDITORIAAT, Uiteenzetting van de zaak Zender Brussel.

(55) Document Annexe 1.

(56) Ibidem.

(57) Ibidem.

(58) Ibidem.

(59) *Verslag van het NIR, 4.9.1944-31.12.1946*, Brussel, 1949, p. 57.

(60) Interview Nicolas Bal.

Ten tweede waren de 79 betichten van de krijgsraad die, voor het grootste deel althans, verzekerd waren uitgesloten te worden, niet door de raden behandeld. In absolute cijfers vielen de meeste uitsluitingen bij het muziekpersoneel.

Er werd geen toelating gegeven de verslagen en vonnissen van de Onderzoeksraad te raadplegen. De raad speelde wel enkele rekapitulerende lijsten door aan de Raad van Beheer. Daaruit valt op te maken dat de Raad van Beheer in meer dan tachtig procent van de gevallen de adviezen van de Onderzoeksraad opvolgde. Wat betreft de Onderzoeksraad tast men voor de rest in het duister.

Voor de Ejury, waar de meeste uitsluitingen vielen, was de toestand veel duidelijker. Eerst werd aan de verschillende orkesten en koren een groepsstraf opgelegd waaraan dan later de individuele straffen werden aangepast (61). In 61 procent van de individuele gevallen bleef de groepsstraf gelden. Het grootste deel van de aangepaste straffen lag in de onmiddellijke omgeving van de groepsstraf. Het zijn cijfers die een duiding geven van de groepsgebondenheid van de muzikanten, wat ook hun denkpatroon moet beïnvloed hebben. De grote kollaborateurs, die een definitieve expulsie of een hoog aantal jaren uitsluiting opgelegd kregen, stelden hun daden binnen de omroep en de Duitse kultuurorganisatie, terwijl zij, die een sterk verminderde straf kregen, meestal naast hun radiobetrekking verzetsdaden stelden (62).

Dit was enerzijds te verklaren door het feit dat de Duitsers de muziek als één van de speerpunten van hun propagandapolitiek gebruikten. Andere factoren waren de groepsgebondenheid, het beperkte politieke bewustzijn van de muzikanten en het 'verpleegster-principe'. Die term wordt gebruikt wanneer men spreekt over muzikanten die, net als oorlogsverpleegsters, geen rekening houden met de politieke kleur van de bevelgever, of slachtoffer, maar zuiver ageren uit etisch idealisme. Het viel op dat het muziekpersoneel zwaarder werd gestraft dan de anderen.

Een treffend voorbeeld was het Jazzorkest Stan Brenders, dat de bezetter ongeoorloofde medewerking verleend had, en dan ook definitief uitgesloten werd. Het orkest had ten minste 60 opname voor de Deutsche Europa Sender op vraag van de Propaganda Abteilung gemaakt. Het waren extrakontraktuele opname die onmiskenbaar

(60) Interview Nicolas Bal.

(61) BRT-ARCHIEF, Jury d'Honneur, Tableau des sanctions générales.

(62) Ibidem.

(63) Ibidem.

propagandistisch waren (64). Met de hulp van de Duitse overheid kon het Jazzorkest een onaanvaardbare kumul verwezenlijken in België. Verder werd nog meegewerkt aan een 1 meikonzert in de Elza-fabrieken (Duitse wapenindustrie) waar Van de Wiele van De Vlag het woord nam (65). "In al deze activiteiten zocht men, zonder succes, naar het minste teken van burgerlijke moed en de minste medewerking aan de vijandige propaganda," aldus de raad (66).

Een ander voorbeeld was het Omroeporkest, dat ook een definitieve uitsluiting opgelegd kreeg. De groep stond in de eerste oorlogsjaren onder leiding van Douliez — Algemeen SS en Waffen SS — voor deze Wies Moens opvolgde als Directeur Generaal van Zender Brussel (67). Hun oeuvre bestond onder andere uit concerten voor De Vlag, UTMI, het Vlaams Legioen, enz. Concerten onder leiding van notoire Duits Nationaal Socialistische dirigenten en opnames voor een Duitse firma. Bij het Omroeporkest leek de eskalatie naar actieve kollaboratie zo groot dat het personeel in bepaalde gevallen vrijwillig de dienst verliet. 55 procent van het personeel werd uitgesloten terwijl 40 procent een lichtere straf opgelegd kreeg (68).

De koristen waren kommunautair gescheiden en de beschuldigingen waren veel zwaarder aan de Vlaamse kant dan aan de Waalse. Niet alleen had het Vlaamse koor meegewerkt aan de Duitse film 'Michelangelo', het leende zich ook voor concerten van Volk en Kunst, Union des Travailleurs Manuels et Intellectuels (UTMI), De Vlag, Vlaamse Wachtbrigade, herdenking Tollenaere en Kultuurdagen te Mechelen (69). Door de aard van de concerten moest het de koristen duidelijk zijn dat hun medewerking kollaboratie impliceerde, wat het relatief hoog aantal ontslagen kan verklaren. De groepsstraf — zes maand uitsluiting — was van toepassing op één derde van de koristen. Eén vierde kreeg zwaardere straffen (70).

De epuratie van de radio heeft na de oorlog veel tijd en energie in beslag genomen en de werking van de omroep op vele punten vertraagd. De nieuwsdienst diende bijna volledig heropgebouwd te

(64) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 20 du Conseil d'Administration de la RNB, 30.11.44, Document Annexe II.

(65) BRT-ARCHIEF, Jury d'Honneur, Tableau des sanctions générales.

(66) Document Annexe II.

(67) BRT-Radioprogramma, De Belgische omroep tijdens de Duitse bezetting (1940-1944), BRT.

(68) BRT-ARCHIEF, Jury d'Hon

(68) BRT-ARCHIEF, Jury d'Honneur, Tableau des sanctions générales.

(69) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 20 du Conseil d'Administration de la RNB, Document Annexe III.

(70) BRT-ARCHIEF, Jury d'Honneur, Tableau des sanctions générales.

(71) Interview Nicola

worden en vooral de muziekafdeling diende geherstructureerd (71). Het Jazz- en Omroeporkest moesten vernieuwd worden en zowel het Vlaamse als Waalse koor verdwenen (72). In al die afdelingen moesten er in korte tijd efficiënte vernieuwingen doorgevoerd worden. Dit gebeurde voor het grootste deel in de loop van 1945 en pas vanaf dan kan men terug van een normale werking spreken (73).

DE KRIJGSRAAD

De behandeling van de zaak Sender Brüssel voor de krijgsraad stond niet in direkt verband met de radiowerking van het NIR en de BNRO in de naoorlogse periode. Een deel van de aangeklaagden waren zelfs nooit lid van het NIR geweest. Velen waren overtuigde aanhangers van de Nieuwe Orde die de bezetter vrijwillig hun diensten aanboden (74). Anderen die bij de vooroorlogse radio gewerkt hadden maakten een blitzkarrière onder de bezetting. Hun activiteiten varieerden van het presenteren van het kinderuurtje tot het maken van sarkastisch ironische anti-geallieerde propaganda in dienst van de Propaganda Abteilung (75). Al zouden die mensen niet veroordeeld worden door het krijgsauditoraat, het zou onmogelijk zijn geweest na de oorlog nog voor de omroep te werken.

De bespreking van de zaak Sender Brüssel toont vooral de verschillen aan met de epuratie binnen de omroep en stelt verder de houding van Minister Delfosse in een klaarder licht. Niet alleen had de minister een cruciale rol gespeeld in het bepalen van de houding van het radiopersoneel gedurende de eerste oorlogsmaanden, het was ook dezelfde Minister Delfosse die in 1942 naar Londen vertrok waar hij als Minister van Justitie de epuratie voorbereidde. Dat zijn houding in België en zijn houding in Londen niet altijd in perfecte harmonie waren blijkt al vlug.

Er is reeds op gewezen dat de minister zich vanaf eind mei 1940 in contact stelde met de bezetter om te zien in hoeverre de radio-

(71) Interview Nicolas Bal, Jos Gemmeke; *Verslag van het NIR, 4.9.1944-31.12.1946*, p. 15.

(72) BRT-ARCHIEF, Procès-Verbal Nr. 25 du Conseil d'Administration de la RNB, 3.1.45.

(73) *Verslag van het NIR, 4.9.1944-31.12.46*, p. 15.

(74) "Le procès de Radio-Bruxelles", *Le Soir*, 6.11.45.

(75) *Uiteenzetting van de zaak Zender Brussel, op.cit.; Exposé Général, op.cit.*

omroep zijn normale taak kon verderzetten. Het was een reactie die analoog was met vele regeringsbeslissingen en die zeer goed de geest van de eerste maanden bezetting weergaf. Doch de omroep was zo vitaal voor de strijd tegen de bezetter dat het na de oorlog Delfosse verweten werd dat het ook maar tot onderhandelingen gekomen was. L. Baillon, volksvertegenwoordiger van 1936 tot 1946, verweet hem een "collaborateur honteux" te zijn terwijl *La Libre Belgique* in meer bedekte termen tot hetzelfde besluit kwam (76). Toen de Duitsers beslist hadden zich volledig de omroep toe te eigenen door het NIR op te heffen en aan eigen mensen alle leidende functies toe te vertrouwen, dan nog bleef de kordate weigering van medewerking uit. De Belgische autoriteiten behielden hun dubbelzinnigheid ten opzichte van Sender Brussel tot in 1942 toe. Als het communiqué Badendieck een aanwijzing mag zijn van de regeringstolerantie, dan kan die erg groot genoemd worden.

Eens Minister Delfosse de andere kant van het Kanaal bereikt had, gooide hij het over een andere boeg. In oktober 1942 werd hij in Londen als Minister van Justitie benoemd en zijn defaitistische houding van de eerste oorlogsmaanden maakte vlug plaats voor een harde denkwijze in verband met de repressie. Mensen als Derinne en Baillon vielen hem om die redenen zwaar aan (77). De Vlaamse katholiek Herman Todts ging zelfs verder en beweerde dat Minister Delfosse de eerste was die in Londen de naoorlogse repressie als een Nero-spektakel aanpreeft (78). Delfosse verklaarde na de bevrijding zelf: "dat men met de grootste gestrengheid degenen zal vervolgen, die het vaderland in de rug de doodsteek willen geven..." (79). Ook hier blijkt zijn houding van 1940 definitief tot het verleden te behoren.

Onder Minister Delfosse werd in december 1942 een belangrijke strafwet gewijzigd; namelijk artikel 118bis dat naast politieke kollaboratie, ook kollaboratie binnen de pers, de radio en de cinema bestrafte (80). Het artikel 118bis sloeg met buitengewone hechtenis de

(76) L. BAILLON, *La résistance administrative, 1940-1944*, Brussel; "M. Delfosse voulait mettre la radio au service des Allemands", *op.cit.*

(77) L. BAILLON, *op.cit.*; R. DERINNE, *Repressie zonder maat of einde. Terugblik op de collaboratie, repressie en amnestiestrijd*, Leuven, 1978, p. 83.

(78) H. TODTS, *Problemen der repressie, een referaat voorgedragen op het congres van de Katholieke Vlaamse Landbond, 30.1.60.*, Uitgave van het Verbond van het Vlaamse Verzet, 1960, p. 5.

(79) BRT-ARCHIEF, Radiorede Minister Delfosse, 20.9.44.

(80) "La répression de l'incivisme en Belgique. Aspects Judiciaire, pénitentiaire et social", *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1947, p. 5.

deelneming aan het vervormen door de vijand van wettelijke instellingen of inrichtingen, het aan het wankelen brengen van de getrouwheid der burgers jegens de koning en de staat in oorlogstijd en het in de hand werken met kwaad opzet van de politiek en plannen van de vijand. Op 17 december werd "met kwaad opzet" (méchamment) vervangen door "wetens" (sciemment) en werd de doodstraf opnieuw ingevoerd (81). Voor Antoon Fimmers, een katholiek volksvertegenwoordiger was het een wijziging die "de meest elementaire rechtsprincipes tart" (82). Ook hier blijkt de grote metamorfose van Delfosse, die eens toeliet Belgische speakers vijandige teksten voor de vijandige radio te laten presenteren (een groep die zeker onder de categorie "wetens" valt) en daarna de veranderingen in strafwetartikel 118bis doorvoerde. Sommige polemici brachten die datum zelfs direkt in verband met de Russische zege in Stalingrad en de eerste hoop op een geallieerde zege (83).

De behandeling zelf van het proces voor het krijgsauditoraat was kommunautair gesplitst in een Vlaamstalige afdeling Zender Brussel en een Franstalige afdeling Radio Bruxelles. Het proces van Radio Bruxelles werd op het einde van 1945 uitgevoerd en de straffen werden in januari 1946 bekendgemaakt. Er waren 44 beschuldigen en er werd over 42 een oordeel uitgesproken daar twee personen sinds de bevrijding gestorven waren. Acht medewerkers van Radio Bruxelles werden ter dood veroordeeld, 14 personen kregen tien of meer jaren hechtenis opgelegd. Dertien personeelsleden werden van vijf tot tien jaar gevangenisstraf veroordeeld. Vier personen werden tot minder dan vijf jaar veroordeeld en drie beklagden werden vrijgesproken (85).

Het proces van Zender Brussel vond plaats in het voorjaar van 1947 en de veroordelingen werden uitgesproken in mei 1947. Het grote tijdsverschil tussen de behandeling van de twee afdelingen van Sender Brüssel kan hoogstwaarschijnlijk toegeschreven worden aan de specifieke moeilijkheden van het vooronderzoek : persoonlijke getuigenissen, bewijsmateriaal opzoeken, enz... Aan Vlaamse zijde waren er 35 betichten waarvan er vijf ter dood veroordeeld werden. Acht kregen tien of meer jaar hechtenis opgelegd. Acht perso-

(81) J. GILISSEN, "Étude statistique sur la répression de l'incivisme", *Revue de droit pénal et de criminologie*, 1951, p. 74.

(82) A. FIMMERS, *Een vraagggesprék over collaboratie, repressie en hun liquidatie*, 1959, p. 16.

(83) *Beschouwingen nopens de repressie en de epuratie*, Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond Antwerpen, Troubleyn, 1950, p. 9.

(84) "L'Épilogue du procès de la radio", *Le Soir*, 6.1.46.

(85) "Het vonnis in de zaak Zender Brussel", *Vooruit*, 18.5.47.

nen moesten voor vijf tot tien jaar naar de gevangenis. Twaalf medewerkers werden veroordeeld tot minder dan vijf jaar en één persoon werd vrijgesproken.

De behandeling van de zaak Zender Brussel-Radio Bruxelles was zo doorspekt met persoonlijke incidenten en bijzonderheden dat uit de individuele veroordelingen geen diepgaande konklusies kon getrokken worden. Wat echter wel van belang is, zijn de verschillen die tot uiting komen in de "uiteenzetting van de zaak Zender Brussel" en de "exposé général" van Radio Bruxelles. Die uiteenzettingen gaven de toon aan van het proces en het is vooral daar dat een mentaliteitsverschil ten opzichte van de repressie van 1945 tot 1947 tot uiting kwam. Het studiecentrum van de rechtsfaculteit van de ULB zag de situatie zo : "Il est frappant de constater qu'en l'espace de deux ans, le sentiment du public à l'égard de l'épuration s'est modifié considérablement : au début ce fut une réaction violente, menée par les "résistants" qui présidèrent aux nombreuses arrestations faites parfois sans justification réelle (...) Suivent alors la fin des hostilités (...) En même temps on apprend les horreurs du régime des camps de concentration. Une nouvelle vague d'indignation secoue l'opinion." (86). Tijdens die periode begon het proces van Radio Bruxelles. Nadien veranderde de publieke opinie opnieuw : "Le sentiment général à l'égard des inciviques change peu à peu. A l'indignation fait place le mépris ou l'indifférence." (86). In die periode opende het proces Zender Brussel.

Volgens sommige bronnen hadden ook de uitspraken die mentaliteitsverandering ondergaan. Fimmers verklaart : "We moeten nochtans vaststellen dat er een overgrote dispariteit, en ja, zelfs tegenstrijdigheid geweest is in de uitspraken". Hij beweert dat men voor hetzelfde feit in 1945 de doodstraf kreeg en in 1947 er met 3 à 5 jaar van afkwam (88). Door de beperktheid van het proces en de grote invloed van de individuele gevallen valt dit moeilijk na te gaan.

Daar men in de uiteenzettingen van 1945 en 1947 tweemaal het relaas van de evolutie van Sender Brüssel krijgt, kan men door een vergelijking wel een mentaliteitsevolutie van de naoorlogse maatschappij opmerken. Alhoewel het kleine tegenstrijdigheden, verschillende interpretaties en nuanceverschillen betreft, kan men ze allemaal binnen eenzelfde mentaliteitsevolutie situeren.

(86) "La répression de l'incivisme en Belgique", p. 95.

(87) Ibidem.

(88) A. FIMMERS, *op.cit.*, pp. 15-16.

In 1947 werd in de Vlaamse uiteenzetting van de zaak op de aandrang gewezen die van de leiding van het instituut uitging om een dienstaanvraag bij de Duitsers in te dienen. In 1945 werd daar niet op ingegaan. De onafhankelijke beslissingsmacht van het personeel wordt in de Vlaamse uiteenzetting dus veel meer gerelativeerd dan in de Waalse.

De mentaliteitsverandering heeft ook invloed gehad op het vaststellen door de verschillende krijgswrden van het tijdstip wanneer de regering het radiopersoneel heeft afgeraden dienst te nemen bij de bezetter. De twee volgende citaten kwamen juist na de opheffing van het NIR door de Duitsers op 31 juli 1940 : de Franstalige exposé général schreef : "A ce moment les autorités n'ont pas encore, semble-t-il, déconseillé formellement au personnel de rentrer au service de la radio mais plus aucune initiative a été prise en ce sens." In 1947 schreef men echter aan Vlaamse kant : "Theoretisch zou men zelfs tot de konklusie gekomen zijn het personeel de raad te geven Sender Brussel te verlaten. In praktijk bleven de instructies van Delfosse in voege. Op 23 augustus wordt toestemming gegeven aan het technisch departement hun aanvraag weer in te dienen." Hier staan de twee uiteenzettingen dus recht tegenover elkaar.

De Waalse exposé général gaat verder : "A partir de fin août il a été formellement déconseillé au personnel de reprendre du service à la radio." De Vlaamse uiteenzetting gaat daartegen in : "Mogelijk werd de raad geen aanvraag meer te doen aan een zeer klein aantal gegeven doch er werd nog herhaaldelijk aan bepaalde agenten toelating gegeven hun dienst te hernemen tot in 1942 toe." De Franstalige uiteenzetting beweert dus dat het Belgisch personeel vanaf september 1940 volledig vrij was zijn houding ten opzichte van de Sender te bepalen, terwijl de Vlaamse uiteenzetting de regeringsbetrokkenheid tot in 1942 ziet.

Ook over het financiële argument bestaan er grote diskrepancies. In 1945 schrijft men in de exposé général : "Le Secrétaire Général du Ministre des Communications Claeys déclare, "Tout le personnel non repris par l'INR (NIR) savait parfaitement déjà le 1 août 1940 que j'allais m'efforcer de les payer et de les placer dans d'autres services..." Eén jaar later werd dezelfde situatie totaal anders gezien. De Vlaamse uiteenzetting verklaart : "Het personeel dat niet terug in dienst werd genomen verkeerde in een hachelijke toestand. Niemand wist wat de toekomst brengen zou. Deze die op inlichtingen uitgingen ontvingen weinig bemoedigende vooruitzichten." In 1945 wilde men dus het financieel argument totaal ontcrachten terwijl men in 1947 terug de slechte financiële situatie van de personeels-

leden ging erkennen (89).

De voorbeelden tonen aan dat er zeker een mentaliteitsevolutie was in verband met de repressie en dat de uiteenzetting van de zaak Zender Brussel veel meer begrip opbracht voor de moeilijke situatie van de personeelsleden en ook meer de nadruk legde op de nauwe betrokkenheid van het bestuur van de radio met het personeel en dat die beide factoren samen de bereidheid tot het in dienst treden bij de bezetter begrijpelijker maakte. De Franstalige exposé général stelt het personeel veel onafhankelijker in zijn beslissingsmacht voor en ontkracht ook ieder economisch argument. Zijn houding ten opzichte van de kollaboratie lijkt daarom veel harder.

BESLUIT

De epuratie van het Belgisch radioinstituut heeft de werking van de radio in de eerste naoorlogse jaren grondig beïnvloed en in zekere zin vertraagd. Vooraleer men met volle overgave aan een nieuwe werkwijze kon sleutelen moest men met alle restanten van de oorlogssituatie afrekenen.

De zuivering van het instituut werd op twee niveaus doorgevoerd, via de Krijgsraad en via de Erefjury en Onderzoeksraad van het NIR en de BNRO. De militaire instelling moest zich uitspreken over de ergste gevallen van kollaboratie en vonnissen vellen, variërend van vrijspraak tot de doodstraf. De beoordeling van de kollaboratiegevallen werd vooral bemoeilijkt door de dubbelzinnige rol die de verantwoordelijke minister, Delfosse, in 1940 gespeeld had. Het ontslagen NIR-personeel werd aangespoord direkt terug in dienst te treden bij de Belgische radio, die toen in handen van de bezetter was. Door dit feit werd de scheiding tussen de actieve en passieve kollaboratie eerder vaag. De welwillende houding van minister Delfosse ten opzichte van de Duitsers veranderde volledig toen hij in de jaren 1942-1944 de repressie in Londen voorbereidde en de wetgeving aangaande de politieke kollaboratie aanzienlijk scherper stelde. Van de 77 beklaagden werden er 13 tot de doodstraf veroordeeld en 22 kregen een bestraffing van 10 of meer jaren hechtenis opgelegd.

De behandeling van de zaak was kommunautair gesplitst in een Franstalige afdeling, Radio Bruxelles, en een Vlaamstalige afdeling,

(89) Alle geciteerde voorbeelden komen uit : *Uiteenzetting van de zaak Zender Brussel, op.cit.*; *Exposé Général, op.cit.*

Zender Brussel. Kommunautaire overwegingen lijken de vonnissen niet beïnvloed te hebben. Er viel wel een mentaliteitsevolutie ten opzichte van de kollaboratie op te merken. Het vonnis over de Franstalige afdeling werd op het einde van 1945 uitgesproken, een periode waarin de haat ten opzichte van de kollaborateurs opnieuw aan de oppervlakte kwam door de vele onthullingen over de Duitse concentratiekampen. Dit had een invloed op zowel de behandeling van de zaak als op de uitgesproken vonnissen. Beide waren ze harder voor de Franstalige dan voor de Vlaamstalige afdeling, die in het voorjaar van 1947 behandeld werd. De houding ten opzichte van de kollaboratie was toen vooral een houding van onverschilligheid.

Alle medewerkers aan de Duitse Sender Brüssel werden door de Onderzoeksraad of de Erefjury van het NIR en de BNRO beoordeeld. Minder dan 10% werd voor verdere medewerking aan het instituut uitgesloten terwijl meer dan de helft onberispt bleef. Ondanks het relatief kleine uitsluitingscijfer heeft de epuratie bij de omroep grote gevolgen gehad. Dit kwam vooral tot uiting in de politiek vitale afdeling van de nieuwsberichten waar door het verdwijnen van enkele katholieke medewerkers het politieke evenwicht grondig verstoord werd. Verder stelde de epuratie verschillende organisatorische problemen daar sommige kulturele afdelingen compleet dienden gereorganiseerd.

Door het oplossen van de oorlogssituatie en de daaropvolgende epuratie, werd na de oorlog aan de goed werkende 1-1-1-verdeelstutelpolitiek verzaakt. De katholieke partij had op vele vlakken met problemen af te rekenen. Na de oorlog was ze ondervertegenwoordigd in de Raad van Beheer en de politieke benoemingen van vier nieuwe leden van de Raad accentueerde nog die situatie. In de personeelsbetrekkingen zorgde de situatie voor verlies aan invloed van de katholieke fraktie. In de Vlaamse nieuwsberichten hadden ze bijvoorbeeld geen enkel diensthoofd meer. Deze ogenschijnlijk benarde situatie betekende niet dat de katholieken alle macht verloren hadden. Voor de Vlaamse uitzendingen gebruikte Administrateur Directeur Generaal Jan Boon al zijn macht om de katholieke belangen te vrijwaren. Vooral in de programmatie was zijn invloed groot. In zijn functie had hij de bevoegdheid het lager personeel te benoemen. Door geloofsgenoten op de strategische betrekkingen te plaatsen kon hij de katholieke invloed binnen het instituut vlug herstellen.

De socialistische partij kwam het sterkst uit de oorlog te voorschijn. Dankzij de Duitse regeling om geen socialisten bij Sender Brüssel op te nemen, was het voor hen mogelijk direkt toegelaten te worden tot de zender terwijl vele anderen op een uitspraak van

de epuratiekommissie moesten wachten. De situatie kon door de socialisten in de benoemingspolitiek gekonsolideerd worden. Daar het Ministerie van Verkeerswezen in die tijd een socialistisch monopolie was, werd er ook via de Raad van Beheer invloed uitgeoefend op de werking van het instituut.

LA RADIODIFFUSION BELGE ET LES SUITES DE LA GUERRE (1939-1947)

par

Raf CASERT

RESUME

Le moment où la seconde guerre mondiale éclata fut crucial dans l'histoire de la radiodiffusion belge. L'Institut National de Radiodiffusion (I.N.R.) avait à peine dépassé le stade de l'amateurisme joyeux que voilà la Belgique envahie par l'occupant allemand, qui lui avait reconnu l'impact de ce nouveau moyen de communication et qui voulait l'exploiter à fond.

Peu conscientes des forces cachées des ondes hertziennes, les autorités belges se pliaient aux désirs des Allemands en leur confiant la majeure partie de la radiodiffusion, le personnel inclus.

Cette attitude bienveillante fut abandonnée entièrement lorsque le gouvernement en exil à Londres fonda lui-même une radio nationale pour l'employer comme une arme contre le nazisme. Elle entra d'ailleurs avec les premières troupes de choc dans la capitale, le 4 septembre 1944, comme symbole de la Libération.

Pour qu'on pût se mettre à travailler avec enthousiasme à la nouvelle radio, il fallait en bonne logique châtier quatre ans de dépravation propagandiste. A cet effet on procéda, au sein de l'Institut de radiodiffusion, comme dans les autres institutions de l'Etat, à une épuration poussée afin d'éloigner tous les individus suspects. On ne poussa pas les nuances jusqu'à reconnaître qu'en réalité, pendant une bonne partie de la guerre, la collaboration à la radio de l'occupant n'était pas désapprouvée. De ce fait la distinction entre la collaboration passive avec le Sender Brüssel allemand et la collaboration politique active fut parfois négligée.

Tous les collaborateurs de Sender Brüssel qui voulaient être embauchés à la nouvelle radio étaient jugés par un jury de l'Institut de radiodiffusion nouveau; au total un peu moins de dix pour cent furent exclus alors que plus de la moitié échappa à tout blâme. Ceci n'offre pourtant pas une image exacte de l'épuration en tant que telle, vu qu'il y avait beaucoup de collaborateurs qui comparurent devant une cour martiale. Des 77 inculpés, 13 furent condamnés à mort et 22 se virent condamnés à dix ou plus d'années de prison.

Malgré le pourcentage plutôt réduit d'exclusions la guerre et l'épuration successive ont causé beaucoup de problèmes politiques et d'organisation qui ont influencé encore pendant longtemps le fonctionnement de la radio.

**BELGIAN BROADCASTING AND THE SOLUTION
OF THE WAR-SITUATION (1939-1947)**

by
Raf CASERT

SUMMARY

The outbreak of World War II was a crucial moment in the history of Belgian broadcasting. The National Radio Institute (N.I.R.) had hardly shaken off its playful amateurism when Belgium was overrun by the German occupying forces who fully recognized the impact of the new medium and wanted to exploit it. Little did the Belgian authorities realize the hidden powers of the radio-waves and consequently they complied with the wishes of the Germans, leaving to them the greater part of the broadcasting-activity, including the staff.

This obliging attitude, however, changed entirely with the government in exile in London also established a state broadcasting-institution and used it as a weapon against Nazism. Along with the first shock troops it became the symbol of the liberation of the capital on September 4th, 1944.

In order to come to a serious development of a new radio, it was logical that four years of propagandist degeneration in Brussels should be punished. Therefore a thorough purge was carried out within the radio-institute, as in most other state-institutions, to eliminate all suspect characters.

True, the cooperation with the radio of the occupying forces until late during the war was not taken very seriously, so that the distinction between passive support to the German Sender Brüssel and active political collaboration remained rather vague.

All co-operators of Sender Brüssel wishing to work with the new radio were judged by a broadcasting-jury; in all fewer than ten per cent of them were expelled, whereas more than half were not blamed. Yet, this gives a false picture of the purge as a phenomenon, as many ideological collaborators appeared before court-martial. Of the 77 people accused 13 were sentenced to death and 22 were imprisoned for ten years or more.

In spite of a relatively small percentage of expulsions the war situation and the subsequent purge created many organizational and political problems which influenced the radio-activity for many years after the war.

Raf Casert, Guldenvliesstraat 16, 8300 Knokke Heist